

Sánta Ferenc ötvenéves

Aki gazdag és hatalmas, a méltóságát is könnyen őrizheti, ha akarja. Sántát a szegények, a kiszolgáltatottak embersége érdekli, pontosabban szólva: akkor van elemében, ha erről ír, ha megnyomorodásra, züllésre kényszerítő helyzetekben méri az ember méltóságra képesítő belső tartalékait. Öröklött adottságokként tartja számon ezeket, a *nem* hozományaként, s a vele való élni tudást a személyes felelősség próbájaként ábrázolja. A gazságról mindig tudható, hogy gazság, a belső hang a gazemberben is megszólal. Jóhoz és rosszhoz tehát van mérték. E meggyőződés jegyében válaszol Sánta a *hogyan kell élni* kérdéseire.

A meggyőződés konok sőt makacs következetessége, szilárdsága dolgozhatna türelmetlenül, paposan és tanárosan, tehát lehetne regényellenes is. Sánta azonban a körülményekkel is számol, és tudja, egész alkatával tudja az élet értékét. Hőseitől idegen hát a vallásos heroizmus mártírszenvedélye: élni akar-nak, s ha az önkénnyel nem dacolhatnak, hát a megalkuvás látszataival őrzik azt, aminek megtörése, benyálazása a rossz hatalmak ős-szomjúsága. Nem eltervelten, alkuszzerűen, hanem a helyzet, sors és jellem torokszorító kényszerrei szerint. „Énekelj kicsi madaram, énekelj...” Kérleli dacos kisfiát a kiszolgáltatott szegényasszony. „Énekelj, mert ezek nem emberek.” Ki tudja, a személyes sors milyen szorításait képezte át Sánta, míg példázatait megalkotta, de az bizonyos, hogy ez az iszonyat, s a kisfiú méltóságának védelmét intéző megrendültség egész életművében ott remeg.

S a bizonyosság is, hogy ez az emberség szuverén: általunk és értünk való, védtelenségében is elpusztíthatatlan örökségünk. Ahogy *Nácik* című novellájában a fegyveres a gyermek arcát vizsgálja, s szemhéján átlátni szeretne, s ahogy a gyermek ez elől elzárkózik, abból nyilvánvaló: mindent tudnak egymásról és semmit sem igazán, csak azt, hogy világuk két merőben idegen világ. Találkozásuk épp ezért félelmetes. A fegyveresek kívánságai célirányosak, a gyermek érzékenysége felől azonban képtelenek és rejtélyesek. Csak az ösztöneire hallgathat. Azok érzékelik a lényegét. A *Sárga virág, kék virág* árokperti idilljében viszont ez a biztos (az ösztönökre transzponált, valójában nagyon is intellektuális eredetű) ráérzőképesség két távolinak tetsző világ között létesít hidat. A zsenge és üde, a gyanútlan angyali szépség a csavargó marcona zordsága mögül hívja elő a vele rokon égi zenét. Mintha egyik az éden, másik a pokol felől jöve mentenék s fognák össze az ember szépbe szőtt hitét.

Sánta átlát az embereken, éber szigorral figyel, lehetne tehát ingerült leleplező is, ha nem érzékelné a mindennapok nyúgeiben vergődő emberben a csodára képesítő erőket. A csoda nála sokszor véres és kegyetlen fejleményekben jelenik meg, de mindig a történelem nyitottságára, az ember magasabb esélyeire eszméltet. Nem látvány, hanem robbanékony, alakítható talány szemében az ember. Ettől drámai, amit alkot, s ez veszélyezteteti munkája folyamatosságát. Aki a látvány és a mese ígézetében alkot, annak nyitott könyv a világ, aki a kor örvényeivel vergődő ember alapügyeivel mérkőzik, az alól az epika is elfogy, ha a kérdések egy-egy csomóján túljutott.

Sánta most ötvenéves, és azért ünnepeljük, amit negyvenéves fejjel meg azelőtt alkotott. Van miért. Az egykorú kritikák ilyesmiket írtak róla:

„... az *Ötödik pecsét*, a holtpontról való kimozdulás, az »ismeretlen isten« végső megkerülhetlenségének regénye.” — — „Sánta (...) az életbe valószínűságon bevonuló egyéniség belső tájait nyitja meg; regényében előbb csupán a felelősség nélkül szemlélődő, aztán a töprengő, majd

végül a felelősséget felismerő, a cselekvésre, a döntésre kényszerített ember képe, a lélek hármas, egymást elfedő és egymásnak ellentmondó értelmi, érzelmi és erkölcsi rétege tárul fel spontán, sőt csaknem naiv természetességgel...

(Török Endre: Egy megdöbbenő könyvről)
Kortárs, 1964. 1.

„A személyesség és az elfojtva izzó szenvedély túlmutat azon a tragikus dilemmán, amit Sánta elérendő cél és valóra váltó eszköz feloldhatatlan ellentétében lát. A befejezés tragikus helyzete azt is sugallja, hogy az életnél nincs nagyobb hatalom, és kötelességünk az élet érdekében még a halálnál is nehezebbet vállalni. Hőse, ha megtörve is, de elér hazáig, ahol védettjei óráá várnak”

(Béládi Miklós: S. F.: Az ötödik pecsét)
Kritika, 1963.

„Aki meg akarja tudni, mi történt ebben az országban az elmúlt két-három évtizedben, olvassa el ezt a regényt. Aki meg akarja tudni, mennyit szenvedett és gyöttrődött ez a nép, s mennyit dolgozott, álmódott és épített, olvassa el ezt a regényt. Aki meg akarja tudni, milyen poklokat jártunk meg, milyen tisztító tűzön mentünk keresztül, mennyi hittel hordtuk a köveket a jövőndő alapjához, olvassa el ezt a regényt.”

(Gyurkó László: A 20 órás riportról)
Kortárs, 1964. 3.

„Nem szeretem a nagy szavakat (...) de itt tényről van szó: ez a regény az utóbbi évek egyik kimagasló alkotása, olyan művészi összefoglalás, melyhez foghatót régen nem forgattam.” —

„Talán egyetlen mű sem született még szocialista irodalmunkban, mely ennyire a *relációk sokféleségét* tette volna ábrázolásának alaphangjává...”

(Almási Miklós: Tíz perc a húszórás riporttal)
Új Írás, 1964. 4.

„Katarzisz felidézője Sánta Ferenc. Idilli mindennel szemben, ami alacsony, ami földhözragadt. És kemény mindennel szemben, ami szétfolyó, érzelmes, könnyű. Így gyúrja magából és mindnyájunkból azt az embert, akinek el kellene már jönnie. Akit meg kell magunkból teremtenünk.”

(Héra Zoltán: Sánta Ferenc novellái)
Népszabadság, 1971. dec. 20.

„Az *ötödik pecsét*, a *Húsz óra* és az *Áruló* triptichonnak is felfogható, s e triptichonnal Sánta az életforma-epika elmúlását tanúsítja, miáltal megnehezült az epikus dolga. (...) Sánta műhelyében az epika metamorfózisait tanulmányozhatjuk, s úgy látszik, e metamorfózis eljövendő műveiben is megfigyelhető lesz. S azért tanulságos ez a műhely, mert nem másoló tevékenykedik benne. Hazai anyaggal kísérletezik, nem mint annyian, akik, úgy kerülik meg a nehézséget, hogy másolásra rendezkednek be. Másolják a régít és a külföldi mintát. Sánta azonban hazai eleven anyaggal küzd. Ez a rangja is.”

(Bata Imre: Sánta Ferencről)
Kortárs, 1971. 11.

*

Az évtized, mely Sánta nevezetes műveinek megírása óta eltelt, azoknak kedvezett, akik saját életük emléktömbjeinek felbontásával és értelmezésével vágták ki magukat a veszteglés (?), az akkumuláció (?) csöndjéből. Sánta nem élt e lehetőséggel. Emlegetni lehet ezt kárörömmel és aggodalommal is. A műveknek, melyet eddig alkotott, a káröröm nem árthat, az aggodalom nem használhat. Fel kell tételeznünk, hogy ő tudja, ő ismeri jobban saját törvényeit. S kívánni sem akarunk mást, csak oldottabb kedvet s gyümölcsérlelő jó időket ahhoz, amit s amikor alkotni ő akar.